

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.112>

НАВЧАННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МИТНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Черкунов О.В.,

кандидат юридичних наук,
докторант кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0009-0007-8880-6955

Черкунов О.В. Навчання та підвищення кваліфікації митними службовцями: виклики та перспективи.

У статті аналізуються основні проблеми та можливості, що постають перед митною службою в контексті професійної підготовки та підвищення кваліфікації її співробітників в процесі проходження служби в митних органах. В умовах глобалізації, швидкого розвитку технологій і постійних змін у міжнародних торгових практиках, якісна підготовка митних службовців стає надзвичайно важливою.

Перш за все, стаття розглядає виклики, з якими стикаються митні органи при організації навчання. Серед них – недостатня фінансова база, відсутність сучасних навчальних матеріалів і методик, а також потреба у адаптації навчальних програм до нових реалій. Зокрема, увага акцентується на важливості інтеграції нових технологій, таких як електронне навчання, яке дозволяє оперативну оновлювати навчальні матеріали та забезпечувати доступ до них для всіх працівників, незалежно від їх місцезнаходження.

Дослідження також аналізує сучасний процес організації навчання в митній службі та перспективи розвитку підвищення кваліфікації митних службовців. Висвітлюються можливості впровадження системи безперервної освіти, яка дозволила б митникам постійно вдосконалювати свої знання та навички. Окрему увагу приділено концепції компетентнісного підходу, що базується на формуванні специфічних митних компетенцій, які необхідні для ефективного виконання службових обов'язків.

Стаття містить рекомендації щодо вдосконалення існуючих навчальних програм і формувань нових підходів до підвищення кваліфікації митників.

Наголошується на необхідності виваженого підходу до розробки та імплементації матриці груп компетенцій та посад за відповідними рівнями: «Стратегічний», «Керівний», «Фаховий», затвердження типових профілів посад, розробки

переліку митних компетенцій для посад державної служби «Б» та «В», а також впровадження професійного стандарту «Інспектор митний» в навчальні програми вищих навчальних закладів України.

Результати дослідження можуть стати основою для подальших ініціатив у сфері професійного розвитку митних службовців, що позитивно вплине на ефективність їхньої роботи та покращення митних процесів в Україні.

Ключові слова: митна служба, публічна служба, митниця, державна служба, навчання, кваліфікація, митні компетенції, матриця компетенцій, інспектор митний.

Cherkunov O.V. Training and professional development of customs officials: challenges and perspectives.

The article analyzes the main problems and opportunities facing the customs service in the context of professional training and the qualification enhancement of its employees during their service in customs authorities. In the conditions of globalization, rapid technological development, and constant changes in international trade practices, the quality training of customs officials becomes extremely important.

First and foremost, the article addresses the challenges that customs authorities encounter in organizing training. Among these are insufficient financial resources, the lack of modern training materials and methodologies, as well as the need to adapt training programs to new realities. In particular, emphasis is placed on the importance of integrating new technologies, such as e-learning, which allows for the rapid updating of training materials and provides access to them for all employees, regardless of their location.

The research also analyzes the current process of organizing training within the customs service and the prospects for enhancing the qualifications of customs officials. It highlights the potential for implementing a continuous education system that would enable customs officers to constantly

improve their knowledge and skills. Special attention is given to the competency-based approach, which focuses on developing specific customs competencies necessary for the effective performance of official duties.

The article contains recommendations for improving existing training programs and developing new approaches to enhance the qualifications of customs officials. It emphasizes the need for a balanced approach to the development and implementation of a competency and job matrix at the corresponding levels: «Strategic,» «Management,» and «Professional,» the approval of typical job profiles, the development of a list of customs competencies for positions in state service «B» and «C,» as well as the introduction of the professional standard «Customs Inspector» into the curricula of higher education institutions in Ukraine.

The results of the research may serve as a foundation for further initiatives in the professional development of customs officials, positively impacting the effectiveness of their work and improving customs processes in Ukraine.

Key words: customs service, public service, customs, civil service, training, qualification, customs competencies, competency matrix, customs inspector.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації, швидкого технологічного прогресу та змінюваних міжнародних торгових практик, якісна підготовка митних службовців набуває особливого значення. Митні органи стикаються з численними викликами в процесі організації навчання та підвищення кваліфікації своїх співробітників. Серед основних проблем можна виділити недостатню фінансову базу, що обмежує можливості для реалізації сучасних навчальних програм, а також відсутність актуальних навчальних матеріалів і методик.

Отже, існує нагальна потреба у вдосконаленні навчальних програм, розробці нових підходів до підвищення кваліфікації митників та створенні матриці груп компетенцій і посад. Це дозволить не лише підвищити професійний рівень митних службовців, але й позитивно вплине на ефективність їхньої роботи та поліпшить митні процеси в Україні. Результати даного дослідження можуть слугувати основою для подальших ініціатив у цій сфері, сприяючи розвитку митної служби в цілому.

Стан опрацювання цієї проблематики викликало інтерес у багатьох науковців, серед яких можна виділити роботи Л.В. Деркача, Ю.М. Дьоміна, Л. Довганич, Л.М. Дорофєєвої, Т.О. Карабін, С.В. Ківалова, В.Т. Козюка, О.В. Миропольської, О.О. Павленко, А. Пашинського, О.О. Самохвал, В.І. Щербини, В.В. Чен-

цова та інших. Однак, незважаючи на певний прогрес у дослідженнях цієї сфери, серед науковців продовжуються суперечки.

Метою статті є всебічний аналіз проблем і можливостей, що виникають перед митною службою в Україні в контексті професійної підготовки та підвищення кваліфікації її співробітників. Дослідження спрямоване на виявлення ключових викликів, з якими стикаються митні органи при організації навчального процесу.

Стаття також має на меті вивчити та оцінити сучасні підходи до навчання митних службовців, зокрема, роль інтеграції нових технологій, таких як електронне навчання, у підвищенні доступності та ефективності навчальних матеріалів.

В рамках статті буде представлено рекомендації щодо вдосконалення існуючих навчальних програм, а також формування нових підходів до підвищення кваліфікації митників, включаючи розробку матриці груп компетенцій та посад. Окремою метою є обґрунтування необхідності впровадження професійного стандарту «Інспектор митний» в навчальні програми вищих навчальних закладів України.

Виклад основного матеріалу. Серед науковців визначається, що основною метою системи підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців є підвищення рівня професіоналізму та компетентності кадрів органів публічної адміністрації та забезпечення безперервності їхньої освіти [1, с. 85].

М.Ю. Мельник зазначає, що для успішного виконання певної роботи працівник повинен мати професійну підготовку і трудовий досвід [2, с. 59-60].

Становлення системи безперервної професійної освіти державних службовців стало нагальною потребою і важливим чинником зміцнення державності та становлення соціально орієнтованої ринкової економіки [3, с. 96].

Якщо ж державні службовці мають не однакову професійну підготовку, то неминуче порушується динамізм і ефективність управлінського процесу [4, с. 96].

Таким чином, важливість єдиного стандарту професійної підготовки не можна недооцінювати. Це підкреслює необхідність розробки комплексних програм навчання, які б відповідали сучасним викликам і вимогам управлінської діяльності. Наступним кроком має стати аналіз існуючих навчальних систем та виявлення їхніх слабких місць, щоб забезпечити якісне підвищення кваліфікації державних службовців та, як наслідок, підвищити загальну ефективність державного управління.

Натомість, враховуючи функції, які покладені на центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну митну політику та його те-

риторіальні органи не можна ототожнювати з функціями, які виконують інші органи державної влади, діяльність службовців яких регулюються Законом України «Про державну службу» від 2015 року.

Згідно з Указом Президента України від 23 березня 1998 року, була створена Академія митної служби України як основна навчально-методична установа для підготовки фахівців у галузі митної справи. У 2011 році, з огляду на особливості законодавства в сфері освіти, Академія була передана під управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту.

Митна служба зобов'язана забезпечити всіх працівників регулярною підготовкою, що дозволить їм розвивати та підтримувати навички, необхідні для ефективного виконання митного контролю та роботи в електронному середовищі [5, с. 18].

На сьогоднішній день в складі Державної митної служби України відсутній заклад вищої освіти, що ускладнює процес підготовки кадрів для митних органів. Важливість забезпечення персоналу регулярним навчанням та підготовкою для виконання ефективного митного контролю, зокрема в умовах електронного середовища, є нагальною потребою.

Як зазначав колишній голова Держмитслужби Л.В. Деркач, «виконання масштабних завдань, що стоять перед Українською митницею, в повній мірі залежить від інтелектуального, професійного і культурного рівня працівників Служби» [6, с. 60].

У цьому контексті виникає необхідність розроблення професійного стандарту «Інспектор митний», що має стати основою для навчальних програм у закладах вищої освіти. Це дозволить створити цілісний підхід до підготовки майбутніх фахівців, які прагнуть працювати в митній службі, забезпечуючи відповідність сучасним вимогам та стандартам діяльності в цій сфері.

Державна митна служба України в 2024 році утворила робочу групу для розроблення професійного стандарту «Інспектор митний». Цей крок є важливим етапом у формуванні єдиного підходу до підготовки фахівців у галузі митної справи, що відповідатиме сучасним вимогам.

Для ефективної роботи стандарт, на нашу думку, має включати наступні ключові компетенції та знання: а) знання законодавства (основи митного законодавства України та міжнародних угод та правила та процедури митного контролю і декларування), б) аналіз та оцінка ризиків (методи ідентифікації та аналізу ризиків у митній діяльності та навички оцінки ризиків, пов'язаних із контрабандою та іншими правопорушеннями), с) комунікаційні навички (вміння ефективно спілкуватися з різними учасниками зовнішньоекономічної діяльності та

навички ведення переговорів та роботи з документацією), d) використання інформаційних технологій (знання основ електронного декларування та роботи з відповідними інформаційними системами, навички роботи з сучасними технологіями та програмним забезпеченням у митній сфері), e) практичні навички контролю (вміння проводити митні огляди та перевірки товарів, знання процедур виявлення і вилучення контрабандних товарів), f) етичні та професійні стандарти (розуміння етики в митній справі та принципів професійної відповідальності, навички роботи в стресових ситуаціях та управління конфліктами), g) постійний професійний розвиток (орієнтація на безперервне навчання та підвищення кваліфікації в зміні умов митної діяльності).

Включення цих компонентів до професійного стандарту «Інспектор митний» дозволить створити ефективну основу для навчальних програм у вищих навчальних закладах, підвищуючи якість підготовки фахівців митної справи в Україні.

Так, згідно з Законом України № 3977-IX від 17 вересня 2024 року «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо встановлення особливостей проходження служби в митних органах та проведення атестації посадових осіб митних органів», були внесені зміни до порядку проходження служби в митних органах та встановлено, що особи, які бажають зайняти посади державної служби в митних органах, повинні відповідати як загальним, так і спеціальним вимогам щодо професійної компетентності, при чому спеціальні вимоги для кандидатів на посади державної служби категорій «Б» і «В» визначаються на основі митних компетенцій [7].

Перелік митних компетенцій та їх рівні для вказаних категорій посад затверджуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, а сам зміст терміну «митні компетенції» розкривається у статті 570 Митного кодексу України, як сукупність вимог до професійної компетентності посадових осіб митних органів, які обіймають посади державної служби категорій «Б» і «В» та включають характеристики (знання, уміння, навички, здібності, мотиви та цінності), що забезпечують виконання обов'язків на високому рівні для досягнення цілей, визначених для митних органів [7].

З урахуванням зарубіжного досвіду, в законодавстві Європейського Союзу визначено поняття митних компетенцій як вимог до професійної кваліфікації для кожної посади в митних органах. Рамка митних компетенцій ЄС, розроблена Генеральним директором з питань оподаткування та митного союзу Європейської Комісії (DG TAXUD), має на меті гармонізацію та підвищення митних стандартів у всьому ЄС.

Ця рамка слугує основою для уніфікованого підходу до формування оптимального набору знань, навичок і поведінки, які необхідні для ефективного виконання обов'язків працівниками митниці ЄС. Вона дозволяє: ідентифікувати прогалини в компетентності та навчальних потребах; оцінювати персонал на основі встановлених стандартів; покращувати як операційні, так і HR-процеси; приймати рішення, ґрунтуючись на конкретних даних.

Таким чином, з урахуванням Європейського досвіду та його запозичення й впровадження до діяльності української митниці, потребує розробки групи митних компетенцій та посад на відповідних рівнях: Загальне управління - «Стратегічний» для посад державної категорій в митній службі А1, А2; Експертний рівень - «Керівний» - для посад Б1, Б2, Б3; та «Фаховий» - В1, В2, В3 з врахуванням груп митних компетенцій, які належить розробити.

На нашу думку, групи митних компетенцій мають відповідати основним функціональним напрямкам діяльності митниці як наприклад: митний контроль, адміністрування митних платежів, боротьба з контрабандою, тощо.

Застосування подібних підходів в Україні могло б суттєво сприяти підвищенню ефективності підготовки та роботи митних службовців.

Також необхідно звернути увагу на таку складову, як підвищення кваліфікації митних службовців у процесі виконання їхніх функцій, яке є критично важливим з кількох причин. По-перше, митна діяльність підлягає постійним змінам через еволюцію законодавства, розвиток технологій і міжнародних стандартів, що вимагає від фахівців актуалізації знань та навичок.

По-друге, висока кваліфікація митників сприяє ефективному виконанню їхніх обов'язків, що, в свою чергу, позитивно впливає на забезпечення економічної безпеки держави та захисту національних інтересів. Це включає в себе ефективний контроль за переміщенням товарів через кордон, запобігання контрабанді та дотримання митних правил.

Станом на сьогодні організація професійного навчання посадових осіб Держмитслужби та її територіальних органів здійснюється відповідно до встановлених порядків. Система професійного навчання охоплює освітньо-кваліфікаційні програми, сертифікатні програми підвищення кваліфікації, а також короткострокові курси. Однак, існуюча практика навчання без відриву від роботи викликає обґрунтовані сумніви в ефективності.

Цей підхід часто дискредитує саму ідею професійного навчання, оскільки містить корупційні ризики та призводить до формального ставлення посадових осіб до навчального

процесу. Тому ми пропонуємо скасувати професійне навчання без відриву від роботи, зосередивши увагу на більш ефективних та прозорих формах навчання, які зможуть справді підвищити рівень професійної компетентності співробітників.

У вирішенні проблем професійного навчання митних службовців значну роль може відіграти зарубіжний досвід, зокрема досвід Литви та Польщі. Обидві країни реалізували ефективні системи підготовки митних фахівців, орієнтуючись на інтеграцію сучасних методів навчання, які включають модульні програми та стажування.

Висновки. У сучасних умовах підготовка та підвищення кваліфікації державних службовців, зокрема митників, є критично важливими для забезпечення ефективності функціонування державних органів. Основною метою системи професійної освіти є підвищення рівня професіоналізму кадрів органів публічної адміністрації та забезпечення безперервності їх навчання. Відповідно до наукових досліджень, необхідність впровадження єдиного стандарту професійної підготовки стає все більш актуальною, оскільки це дозволяє створити комплексні програми навчання, які відповідають сучасним викликам управлінської діяльності.

Державна митна служба України стикається з викликами, пов'язаними з відсутністю закладу вищої освіти, що ускладнює підготовку фахівців у галузі митної справи. Необхідність розроблення професійного стандарту «Інспектор митний» стає невідкладною, оскільки це може суттєво підвищити якість підготовки митних службовців. Включення ключових компетенцій, таких як знання митного законодавства, аналіз ризиків та використання інформаційних технологій, сприятиме формуванню цілісного підходу до підготовки кадрів.

Важливість постійного підвищення кваліфікації митників підкреслює потребу в адаптації до постійних змін у законодавстві та технологічному середовищі. Аналіз досвіду зарубіжних країн, зокрема Литви та Польщі, свідчить про доцільність запровадження ефективних методів підготовки, які можуть бути запозичені та адаптовані в Україні. Зокрема, інтеграція модульних програм і стажування може суттєво поліпшити професійну підготовку митних службовців.

У підсумку, запровадження нових підходів до професійного навчання, скасування формального навчання без відриву від роботи та впровадження єдиного стандарту професійної підготовки є необхідними кроками для підвищення ефективності митної служби в Україні. Ці зміни допоможуть забезпечити відповідність сучасним вимогам і стандартам, що сприятиме досягненню стратегічних цілей митної політики держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузьменко Ю.О. Проблеми професіоналізації державних службовців у контексті компетентнісної парадигми освіти. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 1. С. 83–87.
2. Мельник М.Ю. Професійна орієнтація та кар'єрне консультування: сучасні виклики. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2019. № 4. С. 56–64.
3. Задихайло О.А. Адміністративне право України (Загальна частина): навч. посіб. Вид. 3-тє, допов. Харків: Право, 2019. С. 314.
4. Сурай І.Г., Григор'єв С.М. Стандартизація професійної підготовки державних службовців України на основі компетентнісного підходу. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6, № 11-12. С. 93–101.
5. The WCO SAFE Framework of Standards. June 2007. URL: <http://www.wcoomd.org>.
6. Деркач Л.В. Українська митниця: вчора, сьогодні, завтра. Київ. 1998. С. 512.
7. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо встановлення особливостей проходження служби в митних органах та проведення атестації посадових осіб митних органів: Закон України від 17.09.2024 р. № 3977-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3977-20#Text>.